
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242

А. Г. Кондиріна, к.е.н., доцент

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначено, що інвестиції в розвиток людини - це джерело соціально-економічного зростання, що має довгострокову дію, тому необхідно досліджувати проблеми формування та розвитку людського капіталу в Україні. Проведено аналіз основних чинників, що впливають на формування і розвиток людського капіталу країни. Встановлено, що відбувся значний занепад головних сфер формування та розвитку людського капіталу, зумовлений, насамперед, низькими темпами зростання реального доходу населення, низьким рівнем життя громадян, високим рівнем безробіття та несприятливими демографічними процесами.

Ключові слова: людський капітал, реальні доходи населення, рівень життя населення, безробіття, демографічні процеси.

А. Г. Кондырина, к.э.н., доцент

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье определено, что инвестиции в развитие человека – это источник социально-экономического роста долгосрочного действия, поэтому необходимо исследовать проблемы формирования и развития человеческого капитала в Украине. Проанализированы основные факторы, влияющие на формирование и развитие человеческого капитала страны. Установлено, что произошёл значительный спад основных сфер формирования и развития человеческого капитала, обусловленный, прежде всего, низкими темпами роста реальных доходов населения, низким уровнем жизни граждан, высоким уровнем безработицы и неблагоприятными демографическими процессами.

Ключевые слова: человеческий капитал, реальные доходы населения, уровень жизни населения, безработица, демографические процессы.

А. Н. Kondyrina, candidate of economic sciences, associate professor

FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN UKRAINE

Abstract. It is defined in the article, that the investment into human development is a source of long-term social and economic growth; therefore it is necessary to investigate the problems of formation and development of human capital in Ukraine. Major factors influencing the formation and development of human capital of the country are analyzed. It is established, that there has been a considerable recession of main areas of human capital formation and development, caused first of all by low growth rate of real income of the population, by low living standards of citizens, by a high rate of unemployment and unfavourable demographic processes.

Keywords: human capital, real income of the population, living standards of the population, unemployment, demographic processes.

Актуальність теми дослідження. Одним із факторів, який визначатиме прискорення розвитку економіки України та її інтеграцію в міжнародний простір, є зростання й реалізація інтелектуального потенціалу нації, формування якісно нової робочої сили, яка має високу фахову підготовку та стійкі мотиваційні установки щодо постійного підвищення свого професійного рівня, що свідчить про актуальність та необхідність поглибленого дослідження процесу формування та розвитку людського капіталу.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Постановка проблеми. Недостатність вивчення та аналізу проблем формування та розвитку людського капіталу в Україні є великою перешкодою для розбудови соціальної держави та переведення національної економіки на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні та прикладні питання багатоаспектної проблеми формування та розвитку людського капіталу були і залишаються об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених, таких як: В.П. Антонюк, І.К. Бондар, О.М. Бородіна, О.А. Грішнова, Б.М. Данилишин, А.М. Колот, Ю.М. Краснов, В.І. Лібанова, В.М. Лич, В.О. Мандибуря, В.А. Савченко, Л.В. Шаульська та інших. Однак, слід відмітити невирішеність багатьох як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних із дослідженням економічних основ його формування та ефективності використання в країні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних чинників, що впливають на формування та розвиток людського капіталу в умовах транзитивної економіки.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток людського капіталу будь-якої країни здійснюється на трьох рівнях: макроекономічному (цільові витрати держави на соціальний захист населення, освіти, охорону здоров'я, екологію, культуру, науку), корпоративному (підготовка та перепідготовка кадрів, підвищення кваліфікації працівників, оплата медичних та інших соціальних послуг, витрати на охорону праці, благодійну допомогу) та особистісному (витрати сім'ї на утримання та виховання дітей, на освіту та професійну підготовку, підтримку здоров'я й мобільність). Процес формування людського капіталу дуже тривалий, складний, багатоаспектний та витратний. Вже на першій його стадії – внутрішньосімейній – досить важко визначити витрати, пов'язані з виробництвом робочої сили, їх майбутній соціальний та економічний ефект. Витрати домашніх господарств на розвиток людського потенціалу складаються із витрат праці батьків, витрат їх вільного часу, розмірів втрачених заробітків та моральних збитків. Складність врахування усіх витрат на формування людського капіталу зумовлена, насамперед, тривалістю цього процесу та складністю обліку його елементів (навчання, виховання, підтримка здоров'я тощо).

Серед дослідників найбільшого поширення набули два методи аналізу процесу формування та оцінки вартості людського капіталу: перший - на основі дослідження вартості його «виробництва» (одним із вимірників, за В. Радаєвим, є час, витрачений на освіту та підвищення кваліфікації), другий – на основі капіталізації заробітку (засновником якого є В. Петті, який вважав, що багатство суспільства залежить від характеру занять людей та їх здатності до праці) [1]. За такого підходу, найбільший вплив на формування та розвиток людського капіталу країни відіграють доходи населення, рівень освіти й професійної підготовки та демографічні процеси. Саме темпи зростання реально наявного доходу населення визначають зміну рівня задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людини та в позитивній динаміці забезпечують умови для гармонійного існування й розвитку особистості (див. табл. 1).

Таблиця 1

Темпи зростання реального наявного доходу населення, %

		Темпи зростання реального наявного доходу населення, %									
		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
До попереднього року		78,4	108,3	87,8	102,7	102,4	99,3	104,1	110,0	118,0	109,1
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
		119,6	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	117,1	108,0	109,7	
До 1991р.		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
		33,2	35,9	31,5	32,4	33,2	32,9	34,3	37,7	44,5	48,6
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
	58,1	72,0	80,5	92,4	99,4	89,3	104,7	113,1	124,1		

Як видно з табл. 1, протягом 2000-2012 рр. реальні доходи населення порівняно з попередніми роками постійно зростали (виключення становив лише 2009 р.), однак їх рівень починаючи з 1994 р. по 2010 р. (16 років поспіль) складав лише від 33,2% до 89,5% відповідно реальних доходів громадян 1991 р. [1]. Тобто весь цей час був втрачений для зростання доходів населення України. У структурі грошових доходів домогосподарств основне джерело прибутку -

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

заробітна плата, саме її рівень безпосередньо впливає на формування та розвиток людського капіталу. В 2012 р. частка заробітної плати складала 42,2% від загальної суми доходів, а соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів – 37,4%, в 2011 р. – 41,8% та 37% відповідно [2]. Така негативна тенденція щодо низького рівня оплати праці в структурі доходів домогосподарств зберігається тривалий час : у 2000 р. її частка становила – 37,1%, у 2005 р. – 46%, у 2008 р. – 49,4%, у 2010 р. – 47,9%, у 2011 р. – 49,3% [2]. Доходи та їх розподіл визначають рівень життя населення, і забезпечення його високого значення для будь-якої країни є важливим, оскільки рівень та якість життя громадян виступає індикатором не тільки економічного розвитку, але й чинником соціально-економічного прогресу. Незначні витрати домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, культуру та відпочинок в структурі витрат та заощаджень свідчать про низькі можливості населення щодо формування і розвитку людського капіталу у необхідній кількості та якості. Так, частка вище зазначених витрат складала відповідно в 2005 р. – 2,5%, 1,1% і 2,6%, а в 2008 р. - 2,7%, 1,3% і 2,5%, у 2009-2011 рр. – 3,1%, 1,3% і 2% [2].

Для вимірювання рівня життя населення найчастіше використовується метод порівняння доходів з таким соціальним нормативом, як прожитковий мінімум (ПМ), виділяють наступні якісні рівні: злиденність – доходи до 0,5 ПМ; бідність – від 0,5 до 1 ПМ; малозабезпеченість – від 1 до 1,5 ПМ; середня забезпеченість – від 1,5 до 2,5 ПМ; заможність – від 2,5 до 10 ПМ; багатство – доходи перевищують 10 ПМ [1]. В Україні в 2010-2012 рр. ПМ для працездатних осіб дорівнював відповідно 907 грн., 1004 грн., 1134 грн. Розподіл працівників за рівнем заробітної плати в 2010-2012 рр. представлений на рис. 1.

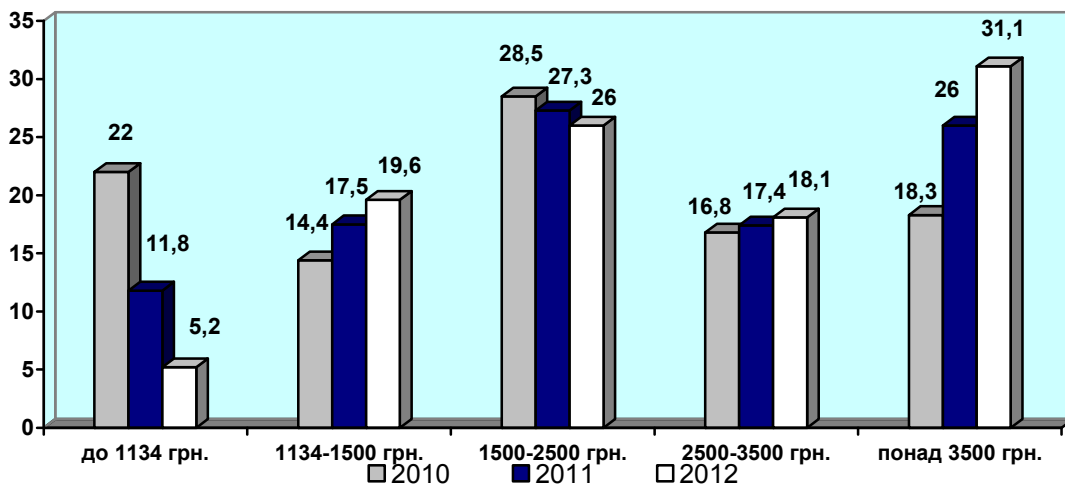

Рис. 1. Розподіл працівників за рівнем заробітної плати в 2010-2012 рр.

Як видно з рис. 1, у 2012 р. частка бідного населення складала близько 5%, малозабезпеченого – більше ніж 20%, середньо забезпеченого – перевищила 26%. У 2011 р. частка злиденних складала 3,42% (7,8 млн. чол.), бідного населення - 5%, малозабезпеченого – 32,5%, середньозабезпеченого – 33,1%. У 2006 р. за показником середньодушових сукупних витрат відносно ПМ населення приблизно було розподілено наступним чином: злиденні - близько 9% населення; бідні - близько 42%; малозабезпечені - близько 27%; середній клас та багаті - 22% населення [1]. Отже, за роки ринкової економіки ситуація щодо інвестування коштів у формування та розвиток людського капіталу України майже не змінилась - більшість населення країни є мало- та середньозабезпеченими громадянами, а їх фінансові можливості досить обмежені. Іншими чинниками, які суттєво впливають на формування людського капіталу, є рівень освіти та професійної підготовки населення, рівень безробіття, демографічні процеси та стан здоров'я нації.

В Україні все більше людей здобуває вищу освіту, що є дуже позитивним явищем. Так, за

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

період 2000-2008 рр. кількість випускників вузів III-IV рівнів акредитації зростає майже на 69%, а чисельність студентів у 2012 р. склала 520,7 тис. осіб проти 505,2 тис. осіб у 2008 р. [2]. Однак наскільки будуть задіяні знання та навички, отримані під час навчання в ВНЗ, залежить від ситуації на ринку праці. В Україні вже багато років спостерігається високий рівень безробіття, так, у 2000 р. він становив 11,6%, у 2009 р. - 8,8%, а в 2012 р. - 7,5% [2]. Наведені дані свідчать про існуючі проблеми на стадії розвитку людського капіталу, а саме: не забезпечується в повній мірі отримання віддачі від нагромадженого людського капіталу та переривається процес подальшого розвитку на основі отримання професійного досвіду, проходження перепідготовки та підвищення кваліфікації. Іншим вагомим чинником впливу на формування та розвиток людського капіталу, а також яскравим показником стану здоров'я нації, є демографічні процеси. В Україні більше ніж 20 років триває суттєве зниження народжуваності та зростання смертності. Так, кількість постійного населення в 2000 р. складала 48663 тис. чол., а в 2011 р. – 45453,3 тис. чол., щорічні втрати людського капіталу в середньому за рік протягом вищезазначеного періоду дорівнювали 291790 чол. Виходячи з того, що частка економічно активного населення у загальній кількості населення в 2000-2011 рр. в середньому склала 74%, втрати "потенційних" носіїв людського капіталу становили 613183,7 осіб, з яких близько 90% у майбутньому могли би поповнити чисельність зайнятих.

Висновок. На даний час серед основних внутрішніх ризиків та загроз соціально-економічного зростання в Україні є зниження кількісних та якісних параметрів людського капіталу, що зумовлено занепадом головних сфер формування й розвитку людського потенціалу, а саме: низькими темпами зростання реальних доходів населення, низьким рівнем життя громадян, високим рівнем безробіття та демографічною кризою. Для подолання цих деградаційних процесів, які є перешкодою на шляху формування сучасної конкурентоспроможної нації, національні пріоритети розвитку України мають бути зорієнтовані на формування нової якості життя громадян, створення умов для належної реалізації можливостей та здібностей кожного члена суспільства шляхом забезпечення умов для продуктивної зайнятості та отримання доходу, який відповідає важливості цієї праці для суспільства та спроможний гарантувати людині гідний рівень життя і задоволення її фізичних та духовних потреб.

Література

1. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. - К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
2. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Heiets V. M., ed. *Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010-2015. Natsionalna dopovid* [New policy: reforms in Ukraine. 2010-2015. National report]. Kyiv, NVTs NBUV Publ., 2010. 232 p.
2. *Statystychna informatsiia Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [Statistical information of State statistics committee of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 3 June 2013).

Надійшла 03.06.2013